

*Зөһрәб БАХШӘЛИЈЕВ,
тарих елмләри намизәди, досент*

ЕЛМИ-ТЕХНИКИ КИТАБХАНАЛАРЫН МАДДИ-ТЕХНИКИ БАЗАСЫ ВӘ КАДР ТӘ'МИНАТЫ: МҮАСИР ВӘЗИЈЈӘТИ ВӘ ПРОБЛЕМЛӘРИ

Азәрбајчан Республикасынын тарихән формалашмыш вә ХХ әсрдә сүр'әтлә инкишаф едәрәк хазыркы жүксәк инкишаф мәрһәләсинә чатмыш гижмәтли социал системләри ичәрисиндә мәдәнијјәтин әсас көстәричиләриндән бири олан китабханалар мҮасир мҮһүм јер тутурлар. Артыг дунја сивилизасијасынын мҮасир инкишаф мәрһәләсиндә китабханалар тәкчә мәдәнијјәт көстәричиси дејил, ејни заманда, онун инкишаф сәвијјәси илә һәр бир өлкәдә информасија системинин мҮасир вәзијјәтини мҮәјјәнләшдирмәк вә гижмәтләндирмәк мүмкүндүр.

Көркәмли рус академики Д.С.Лихачовун гејд етдији кими, “Китабхана — бу тәкчә мәдәнијјәтин әсасы дејил. Онларда олан информасија еһтијатлары — бу, ејни заманда игтисадијјатын вә сијасәтин әсасыдыр. ХХ әср информатика әсридир. Бизим кәләчәјимиз бу күн артыг онун инкишаф сәвијјәси илә мҮәјјән едилир”.

Игтисади чәһәтдән инкишаф етмиш Гәрб өлкәләриндә китабханалара елми-техники информасија системинин әсас информасија еһтијатлары кими бахылып, дәвләт тәрәфиндән мҮһафизә едилир вә горунур.

Кечмиш ССРИ Назирләр Советинин 1966-чы илдә “Үмум-дәвләт елми-техники информасија системи һаггында” гәбул етдији гәрарда елми-техники китабханаларын Дәвләт Автоматлашдырылмыш Елми-Техники Информасија Системинин тәркиб һиссәси олдуғу гејд олунмушдур. Бу да 60—70-чи илләрдә елми-техники китабхана (ЕТК) шәбәкәләринин нисбәтән сүр'әтли инкишафына, онларын функцијаларынын кенишләnmәсинә мүсбәт тә'сир етмишдир. Кечмиш Совет мөканында мејдана кәлән кәнч,

мүсбәтил дәвләтләр хазырда тәбии оларағ өз информасија системләрини јарадырлар ки, онларын да әсас тәркиб һиссәсини зәнкин информасија еһтијатларына малик китабханалар тәшкил едил.

Елми-техники информасија системләринин ајрылмаз һиссәси кими китабханаларын бу мҮһүм социал функцијалары һәр бир өлкәнин мҮвафиг ганунлары илә тәсбит едилмишдир.

Мүсбәт һал кими гејд едилмәлидир ки, Азәрбајчан Республикасында социал-игтисади проблемләрин хазыркы чәтин шәраитиндә Республика Парламентиндә мҮһүм дәвләт әһәмијјәти кәсб едән “Информасија, информасијалашдырма вә информасијанын мҮһафизәси һаггында” ганун гәбул едилмишдир.⁴ Ганунун әсас аңлајышлар һиссәсиндә көтәрилир ки, информасија еһтијатларына информасија системләриндә (китабханаларда, архивләрдә, фондларда, мә'лумат банкларында вә с.) олан сәнәдләр вә онларын массивләри дахилдир.

Бу ганунда информасија еһтијатларыны тәшкил едән сәнәдләр массиви ичәрисиндә китабханаларын биринчи гејд олунмасы онларын даһа күчлү информасија дашыјычы сәнәдләрә малик олмасы вә кениш социал функцијалар јеринә јетирмәләри илә бағлыдыр.

Русија Федерасијасынын мҮвафиг ганунундан фәргли оларағ, бу ганунда информасија системинин тәркибинә тәкчә елми-техники китабханалар дејил, үмумијјәтлә, китабханалар дахил едилир. Китабханаларын информасија еһтијатларынын әсасы кими ганунла мҮәјјән олунмасы, Азәрбајчанда китабхана ишинин јени инкишаф мәрһәләсинә дахил олмасы үчүн перспективләр ачыр. Илк нөвбәдә республикада китабханаларын мадди-техники базасынын бөһран вәзијјәтдән чыхмасына, онларын социал функцијаларынын даһа да кенишләnmәсинә вә чәмијјәтдә нүфузунун жүксәлмәсинә зәманәт верир.

Гејд етмәк лазымдыр ки, китабхананын әсас элементләри системиндә мҮһүм јер тутан мадди-техники база элементи китабханашүнаслыгда дикәр элементләрлә гаршылығлы әлағәдә өјрәнилир (ме'марлығ, техники елмләр вә б).⁵

Рус китабханашүнас алыми Ј.Н.Столјаровун монографијасында гејд едилир ки, мҮасир мадди-техники базанын тәркибинә “..... отағлар, китабхана бинасы вә онларын техники аваданлығлары; китабхана бинасы; китабхана аваданлығы вә мебели; китабханадахили нәглијјат; китабхана просесләринин механикләшдирилмәси вә автоматлашдырылмасы вәсаитләри; сурәтчыхарма-

чохаалта техникасы; енержи, материал, еhtiјат һиссәләри дахил-дир".¹³ Бу вәсаитләрин мәчмусу һәр бир китабхананын нормал фәалијәтини тә'мин едир, белә ки, фондун, охучулары, китабханачынын гаршылыгы әлагәси онун зәминиңдә баш верир.

Мәһз бу сәбәбдән дә китабханашунаслыгда мадди-техники база елменти китабхананын гурулушуну тәшкил едән диқәр елментләрлә бу сәвијәдә өјрәнилир.

Бу истигамәттә харичи өлкә китабханашунас алимләринин кифәјәт гәдәр елми-тәдгигат ишләри вә тәчрүби наилијәтләри олса да, Азәрбајчанда китабхананы тәшкил едән "мадди-техники база" елменти бу күнә гәдәр ајрыча елми-тәдгигат объекти вә предмети олмамышдыр.

Јалныз китабхана ишинин үмуми мәсәләләринә даир ајры-ајры елми-тәдгигат ишләриндә вә бә'зи мөгәләләрдә мадди-техники база проблемләринә өтәри тохунулмушдур.

Һазырки елми-тәдгигат ишиндә гаршыја гојулмуш әсас вәзифә республика елми-техники китабхана шәбәкәләринин мадди-техники базасынын вә кадр тә'минатынын мүасир вәзијәтини мөвчуд материаллар әсасында тәдгиг едиб өјрәнмәкдән, үмумиләшдирмәкдән вә елми әсаслы төвсијәләр вермәкдән ибарәтдир.

Гејд етмәк лазымдыр ки, республикада мөвчуд олан һәр бир китабхана шәбәкәсинин нормал фәалијәтини тә'мин едән, лазыми мадди-техники база әсасән вардыр вә онун инкишафына дәвләт гәдәринчә олмаса да, даим диггәт јетирмишдир. Бунунла белә, кечмиш иттифагда вә сләчә дә Азәрбајчанда китабхана ишинә ајрылан дәвләт вәсаити даим артан тәләбаты өдәмәдији үчүн сон илләрдә һаглы олараг китабхана ишинә ајрылан вәсаитин "һалыг" принципи илә һәјата кечирилмәси мүтәхәс-сисләрин вә мувафиг саһәнин рәһбәр шәхсләринин тәнгид һәдәфи олмушдур.

Республиканын ваһид китабхана системинин ајрылмаз бир һиссәсини тәшкил едән елми-техники китабхана (ЕТК) шәбәкәси башга шәбәкәләрлә мугајисәдә кичик олса да (1986-чы илдә 832 елми-техники вә хүсуси китабхана олмушдур), онларын фондунда топланмыш мүхтәлиф нөв сәнәдләрин үмуми миғдары республикада фәалијәт кәстәрән бүтүн китабханаларын үмуми фондунун үчдән бирини (39,8 милјон нүсхә)¹⁰ тәшкил едир.

Елми-техники китабхана шәбәкәси кениш олмаса да, республиканын игтисадијатыны тәшкил едән бүтүн сәнајә

саһәләринин ири идарә вә мүәссисәләринин чохунда ЕТК-лар фәалијәт кәстәрир.

90-чы илләрин әввәлләринә олан мә'лумата кәрә республика игтисадијатынын әсасыны тәшкил едән, ирили-хырдалы мүхтәлиф сәнајә саһәләри үзрә 30-дан чох назирлијин, истеһсалат бирликләринин, комитә вә баш идарәләрин табелијиндә олан идарә вә мүәссисәләрдә 145 елми-техники китабхана фәалијәт кәстәрмишдир.¹ Бунлар јалныз методик мәркәз кими, Республика Елми-Техники Китабхасында гејд олунан вә ора иллик һесабат тәгдим едән ЕТК-лардыр.

Республиканын нефт-газчыхарма, нефт емалы вә нефт кимја, нефт-машынгајырма, электротехника машынгајырма, јүнкүл сәнајә вә диқәр сәнајә саһәләринин идарә вә мүәссисәләринә мәнsub олан бу ЕТК-ларын чоху инзибати биналарда, лајиһә-конструктор бүроларынын, тәшкилатларынын јерләшдији биналарда, мәдәнијәт сарајларында, бә'зән фәһлә јатагханаларында ајрыча бир-ики, тәк-тәк һалларда үч отагла тә'мин едилмишләр.

80-чи илләрин сону вә 90-чы илләрин әввәлине олан мә'лумата вә тәдгигатчынын шәхси мүшаһидәсинә кәрә адлары гејд едилән сәнајә саһәләриндә фәалијәт кәстәрән ЕТК-ларын әксәријәти лазыми тәләбләрә чаваб верән, орта һесабла 50—60 кв. метр саһәјә малик 2—3 отагда јерләшмишдир.

Гејд едилмәлидир ки, республиканын ЕТК шәбәкәләринин әсасыны тәшкил едән нефт-газчыхарма сәнајәси вә она јахын сәнајә саһәләри ЕТК-ларын јарарлы отагларда, аваданлыгларла, әдәбијјат алмаг үчүн лазыми миғдарда вәсаитлә тә'мин олунамасы вә с. мәсәләләр, о чүмләдән отаг саһәләринин тәхмини һәчминин миғдары да һәлә 50 ил әввәл 3 декабр 1959-чу илдә кечмиш ССРИ Нефт Сәнајәси Назирлијинин 1475 сајлы мувафиг әмри илә мүәјјән едилмишдир.¹¹

Әмрдә идарә вә мүәссисә рәһбәрләринин нәзәринә чох чидди шәкилдә чатдырылырды ки, онлар ЕТК-ларын ишинә онун мадди-техники базасынын мөһкәмләндирилмәсинә, әдәбијјат алынмасы үчүн лазыми вәсаитин вахтлы-вахтында ајрылмасына вә диқәр мәсәләләрин оператив һәллине лазыми диггәт вермирләр. һәмчинин әмрдә конкрет олараг 10-дан чох идарә вә мүәссисәнин ады чәкиләрәк кәстәрилирди ки, орада јерләшән ЕТК-лар јарарсыз отагларла тә'мин едилмишдир. һәр бир идарә вә мүәссисәнин баш мүһәндисинә әмр едилирди ки, бу вә диқәр нөгсанлар тезликлә арадан галдырылсын.

Әмрин үчүнчү бөндүндө гејд едилирди ки, бүтүн идарө вө тәшкилатларын рөһбөрлөри елми-техники, техники вө тәдрис китабханалары үчүн охучулара јахшы хидмәти вө китаб фондунун там мұһафизәсини тә'мин едөчөк (фонд сахлајчы отаг һәр 1000 китаб үчүн 3 м², оху залы вө абонентө 20 м² һесабы илә) лазыми, ујғун отаглар ајырсынлар.

Јери кәлмишкән, әмрдө ЕТК-лар үчүн отаг саһәләринин һәчминин, китаб фондунун мигдарына көрө һесаблинамасы ме'јары 10—15 мин нүсхә фонду олан ЕТК-лар үчүн орта һесабла 50—60 м² саһә тәшкил едир. һазырда республика ЕТК-ларыннын чоху орта һесабла бир о гәдәр отаг саһәсинә маликдирләр. Бу да һәмни дөврән рөһбөр органларын әмринин сон 50 илдә һәјата кечирилдијини тәсдиг едир. Шүбһәсиз, инзибати-амирлик идарәетмә системи шәраитиндә башга чүр ола билмәзди. Белә ки, мұвафиг әмрдән вө буна ујғун дијәр әмр вө кәстәрешләрән сонрақы дөврләрдә адлары гејд едилән ири сәнајә саһәләринин ЕТК шөбәкәләринин мадди-техники базаларыннын хејли јахшылашмасыны, китаб фондларыннын динамик инкишафыны, охучулара хидмәт кәстәричиләринин јүксәлмәсини вө дијәр мүсбәт дәјишикликләри тәсдигләјән хејли фактлар вө јазылар вардыр.

1965-чи илдә “Техники китабханалар” адлы хусуси үмумиттифаг ихтисас журналында дәрч олунмуш мөгаләдә гејд едилирди ки, сон илләрдә Азәрбајчанда техники китабханаларын мадди-техники базалары һисс олуначаг дәрәчәдә мөһкәмләнмиш, үмуми фәалијәтләри чанланмышдыр. һәмчинин 10-а гәдәр ЕТК-нын, о чүмлөдән Гарадағнефт Нефт-Газчыхарма Идарәсинин (НГЧИ), Нефтчиһаз Хусуси Конструктор Бүросунун, П.Монтин адына Нефт-Мө'дән Машынгајырма Заводунун, Јени Бақы Нефт-ајырма заводунун вө башга мүәссисәләрин китабханаларыннын јени отагларла тә'мин олундуғу кәстәрилдири.

Ејни заманда бу мүсбәт һалларла јанашы гејд едилирди ки, идарө вө тәшкилатларын ваचиб олан вәсаити ајырмаларына бахмајараг, республикада хусуси китабхана аваданлыгы вө техникасы һазырлајан, истеһсал едән, хусуси ихтисаслашмыш мүәссисәләр олмадығындан техники китабханалар лазыми аваданлыг вө техниканы алмагда чәгинликләрлә гаршылашырлар.

Јери кәлмишкән, бу күн дә республикада стандарт өлчүлү, хусуси, мүасир китабхана аваданлылары вө техникасы истеһсал

едән вө ја һазырлајан мүәссисә јохдур. Бу да тәкчә техники китабханаларын дејил, үмумијәтлә, республикаларын бүтүн китабхана шөбәкәләринин гаршылашдыгы чидди проблемләрдән биридир.

Мәһз бу сәбәбдән һазырда бүтүн китабханалар кими, ЕТК шөбәкәләринин демөк олар ки, һамысы 20—30 ил вө ондан да чох өввәлләрдә истеһсал олунмуш вө бурахылмыш аваданлыгларла, техника илә кифәјәтләнмәли олулар. ЕТК-ларын чохунда (әсасән истеһсал мүәссисәләринин НГЧИ вө завод ЕТК-лары) ади јазы машынлары, сурәтчыхарма-чоһалтма техникасы, сас јазы, оху (микраформалары охумаг үчүн) апаратлары вө с. јохдур.

Һәлә мүасир информәсија технолокијасынын әсасы олан, мүасир техники аваданлыгларын вө чиһазларын (компүтерләр, видеоапаратлар, оху, јазы апаратлары вө с.) чоху елми-техники китабханалар үчүн методик мәркәз һесаб едилән Республика Елми-Техники Китабханасында да јохдур.

Она көрө вахтилә республиканын вө кечмиш Совет Иттифагынын мөтбуатында Азәрбајчанда китабханаларын мүасир техника вө аваданлыгларла тә'минаты вәзијәтинин јарытмаз олмасы вө бу кәстәричијә көрә мүттәфиг республикалар арасында сонунчу јердә олдуғу гејд едилмишдир.

Республиканын елми-техники китабхана шөбәкәләринин мадди-техники базасынын мүасир вәзијәтинин объектив гијмәтләндирилмәси вө сәчијәләндирилмәси мөгсәди илә сон 20—30 иллик дөврә нәзәр саларкән ајдан көрүнүр ки, 80-чи илләрә гәдәр ЕТК-ларын мадди-техники базалары дөврүн төләбләринә нисбәтән чаваб вермишдир. Бу просес илдән-илә, ониликдән-ониликә доғру даһа чох дәјишмиш вө 90-чы илләрин сонунда өзүнүн ән ағыр вө јарытмаз вәзијәтинә чатмышдыр.

Икинчи нәзәрә чарпан әсас чәһәтләрдән бири истеһсал саһәләриндә (НГЧИ-ләрдә, заводларда, фабрикләрдә) вө гејри истеһсал саһәләриндә (елми-тәдғигат институтлары, лајиһә-конструктор бүрө вө тәшкилатлары) фәалијәт кәстәрән ЕТК-ларын мадди-техники базаларында (әсасән отаг саһәләриндә, јазы машынлары вө оху апаратларыннын тә'минатында вө с.-дә) олан фәргләрди. Белә ки, гејри-истеһсал саһәләринин ЕТК-лары отаг саһәси вө аваданлыгларла, јазы машынлары, оху апаратлары илә тә'мин олунмуш вө әдәбијат алынмасы үчүн даһа чох вәсәт ајрылмышдыр. Мәсәлән, истеһсалата хидмәт едән, республиканынын ән ири заводларында бири олан Сәттархан адына Бақы

Нефт Машынгајырма Заводу ЕТК-сынын јерлөшдији отагларын саһәси чөмиси 46,1 кв. метрдир.¹⁹ Бакы Нефт-Мә'дән Машынгајырма Заводу ЕТК-сынын отаг саһәси 52 кв. метрдир.¹⁶ Н.Нәриманов адына НГЧИ-нин ЕТК-сы, Бинәгәди НГЧИ-нин ЕТК-сы фәһлә јатагханасында јерлөшир вә һәр бири 30—35 кв. метрлик саһәјә маликдир. Белә аз саһәјә малик олан ЕТК-лар јенә дә вар.

Лакин гејри-истеһсал саһәләриндә фәалијәт кәстәрән ЕТК-лар 100—300 кв. метр отаг саһәсинә маликдирләр. Бу да шүбһәсиз, һәмин китабханалара охучуларла хидмәт ипиндә даһа кениш имкандар јарадыр.

Мәсәлән, Азәрбајчан Нефт Машынгајырма Елми-Тәдгигат вә Лајиһә Институту ЕТК-сы 250 кв. метр,¹⁵ Нефткимјаавтомат Елми-Тәдгигат вә Лајиһә Институту ЕТК-сы 280 кв.¹⁷ метр отаг саһәләринә маликдирләр. Белә бир фәргли чәһәтин јаранмасынын әсәс сәбәбләриндән бири елми-тәдгигат институту вә лајиһә-конструктор тәшкилатлары ЕТК-ларынын даһа чох сәнәд фондуна малик олмасы факты илә бағлыдыр. Истеһсал саһәләриндә фәалијәт кәстәрән ЕТК фондлары 10—15 мин, ән чох һалда 20—30 мин нүсхә сәнәд тәшкил едирсә, гејри-истеһсал саһәләриндә фәалијәт кәстәрән ЕТК-лар 50—60 мин нүсхә вә даһа чох сәнәд фондуна маликдирләр. Бу, һәмин китабханаларын мәнсуб олдуғу мүәссисәнин ишинин маһијәтиндән вә әһәмијәтиндән, онун гаршысында дуран вәзифәләрин вачиблијиндән вә ишин характериндән асылдыр. ЕТК-ларын фондунун профили, һәчми вә тәркиби мувафиг идарәтәмә органлары тәрәфиндән ишләнмиш норматив гајдалар вә әсаснамәләрлә мүәјјән едилмишдир.¹²

Республиканын елми-техники китабхана шәбәкәләринин фәалијәти вә һесабат сәнәдләри кәстәрир ки, бу китабханаларын сон 10—15 илдә мадди-техники базалары аз да олса јахшылашмамыш, әксинә, зәјли зәифләмишдир. Гејд олунан мүддәт әрзиндә бир дәнә дә олса ЕТК-нын отаг саһәси кенишләнмәмиш, тә'мир едилмәмиш, јени аваданлығ вә техника алынмамышдыр вә с. Бунлар азымыш кими, 80-чи илләрин сонундан башлајара республиканын ичтимаи-сијаси һәјатында баш верән һәрч-мәрчлик, хаин ермәни гошунлары илә ганлы муһарибә, итгисади бәһран вә башга сәбәбләр нәтичәсиндә, республиканын бүтүн китабханалары кими, ЕТК-лар да фондларыны комплексләшдирмәк үчүн лазымы вәсаит алмагда

чәтинликләрлә гаршылашмышлар. 90-чы илләрин икинчи јарысындан ЕТК-ларын јарыдан чох һиссәси, үмумијәтлә, өз фондуна нәинки әдәбијат, һеч дөври нәшрләри дә ала билмирләр. Белә бир һал республика сәнәјесинә хидмәт едән ЕТК-лары күтләви сурәтдә бағланмағ факты гаршысында гојур.

Азәрбајчан нефтинин дунја базарына чыхдығы бир вахтда, онун һасил олунмасында вә нәгл едилмәсиндә иштирак едән онларча мүхтәлиф идарә вә мүәссисәнин елми-техники китабханалары өз фондлары үчүн вачиб олан елми-техники, истеһсалат характерли әдәбијаты вә јерли дөври нәшрләри алмағ үчүн вәсаит тапмырлар. Белә бир вәзијәтин јаранмасында әсәс сәбәбләрдән бирини идарә вә мүәссисә рәһбәрләринин, онларын табе олдуғлары мувафиг дәвләт ширкәтләри рәһбәрләринин сәнәјә саһәләриндә ЕТК-ларын ишинә чох ә'тинасызлығла јанашмаларыдыр. Буну һәмин баш идарәтәмә органлары нәздиндә ЕТК-лара мө'ул бир шәхсин олмамасы да тәсдиг едир.

Икинчиси, һәгигәтән бир чох истеһсал мүәссисәләри вә тәшкилатлары (әсәсән машынгајырма, јүнкүл вә јејинти сәнәјеси, тикинти сәнәјеси вә б.) бир чох сәбәбләрдән јалныз 10—15 фаиз истеһсал күчү илә ишләјир ки, бу да онлара ЕТК-лара теләб олунан вәсаит мәсәләләрини һәлл етмәјә имкан вермир.

Һазырда республикада нисбәтән јүксәк итгисади кәстәричиләрә малик олан вә сәмәрә верән нефт-газчыхарма сәнәјесинин ЕТК-лары лазымы мадди-техники базаја малик дејилдирсә вә әдәбијат алмағ үчүн вәсаит тапмырларса, диқәр сәнәјә саһәләринин ЕТК шәбәкәләринин ағыр вәзијәтини тәсәввүр етмәк чәтин дејилдир.

Тәәсүф ки, кечмишдә олдуғу кими инди дә китабханаларын малијәләшдирилмәси, сахланылмасы вә инкишаф етдирилмәси мәсәләси тәкчә идарә вә мүәссисәләр тәрәфиндән дејил, дәвләт органлары тәрәфиндән дә сонунчу плана кечирилик.

Мә'лум олдуғу кими, 1996-чы илин ијулуна Азәрбајчан Республикасы һөкүмәти "Азәрбајчан Республикасында китабхана ишинин вәзијәти вә ону јахшылашдырмағ тәдбирләри һагғында" гәрар⁷ гәбул етмишдир. Бу гәрарда республикада китабхана иши саһәсиндә олан мүсбәт ишләрлә јанашы, китабханаларын мадди-техники базасынын мөһкәмләндирилмәси, кадрларын јерлөшдирилмәси вә б. саһәләрдә нөгсанларын мөвчуд олмасы кәстәрилимшидр.

Һәмин нөгсанларын арадан галдырылмасы үчүн мувафиг назирликләре вә комителәре, о чүмлөдән Дөвләт Елм вә Техника Комитәсинә көстәришләр верилмишдир. Лакин бу сәнәддән 2 илдән чох вахт кечсә дә, онун бир бәнди белә һәҗата кеңирлимәмиш, үмумиҗәтлә, гәрар Назирләр Кабинетинин өзү тәрәфиндән унутулмушдур.

Узун илләр совет дәвләтинин мөвчуд олдуғу дөврәдә вә һазырда дәвләтин китабхана ишинә кифәҗәт гәдәр дигәт вермәмәси, бу сәһәдә дәвләтин ардычыл вә мөгсәдҗәнлү сijasәт апармадығы үчүн сон 70 илдә өлкәдә китабханаларын нормал фәалиҗәтинә кифәҗәт гәдәр вәсаит аҗрылмамышдыр. Она көрә дә тәкчә дәвләт китабхана шәбәкәләринин деҗил, хусуси тип китабханаларын да мадди-техники базасы зәиф инкишаф етмишдир.

Ғәйд етмәк лазымдыр ки, кифәҗәт гәдәр мадди-техники базаҗа малик олмаҗ һәлә китабхана хидмәти системинин жүксәк шәкилдә гурулмасына тә’минат вермир. Белә ки, китабхананын әсас структур элементләриндән бири олан китабханачылар (лазыми пешә усталығына, ихтисас билиҗинә, мөдәниҗәтә вә дүн-җакерүшүнә малик олан) олмасза, һәр чүр мадди-техники базаҗа малик олан һеч бир китабхана үзәринә дүшән вәзифәнин өһдәсиндән кәлә бишмәз.

Китабхананын фәалиҗәтини чанландыран вә ону һәрәкәтә кәтирән әсас гүввә кими китабханачылар республикада ваһид китабхана системинин, о чүмлөдән ЕТК шәбәкәләринин фәалиҗәтиндә вә идарәолунмасында хусуси јер тутурлар.

Көркәмли рус китабханашунас алыми Л.Б.Хавкина образлы шәкилдә китбаханачыны “китабхананын үрәҗи, бүтүн әлағәли үзви һиссәләри һәрәкәтә кәтирән чанлы гүввә” адландырымышдыр.⁵

Китабханашунаслыҗда “Китабханачы” (китабхана коллективи) элементинин әсас вачиб характеристикасы китабхана ишчиләринин саҗы вә онларын кеҗфиҗәт көстәричиләри һесаб едилир: јаш тәркиби, ихтисас сәвиҗјәси, физики вә интеллектуал габилиҗјәти, ихтисаслашмасы,⁵ әмәли тәчрүбәси вә јенилији, јарадычылыг потенсиалы вә с.⁵

90-чы илләрин әввәлләринә олан мә’лумата көрә республиканын китабханаларында орта һесаба 30 мин нәфәрдән чох китабханачы чалышмышдыр.³ Шүбһәсиз, китабханачыларын чох һиссәси дәвләт китабхана шәбәкәсиндә вә Тәһсил Назирлијинин китабханаларында ишләјирләр.

Китабханаларын саҗына мувафиг олараг елми-техники китабхана шәбәкәләриндә чалышан китабханачыларын саҗы да тәбии олараг азлыг тәшкил едир.

Бу күнә гәдәр республикада фәалиҗәт көстәрән ЕТК-ларын дәғиг саҗы мә’лум олмадығы кими, орада чалышан китабханачы кадрларын да дәғиг саҗы һаггында рәсми статистика јохдур. Она көрә дә, бүтөвлүкдә онлар һаггында там вә дәғиг фикир сөјләмәк чәтиндир. Бунунла белә һәмин ЕТК-ларын Республика Елми-Техники Китабханасына тәғдим етдикләри һесабаб сәнәдләринә вә тәдғигатчынын шәкси мушаһидәсинә әсасән демәк олар ки, һәр бир ЕТК-да бир нәфәр китабханачы чалышыр.

80-чи илләрин орталарынын мә’луматына көрә, республика ЕТК шәбәкәләринин әсасыны тәшкил едән нефт-газчыхарма сәнәҗисинин вә она јахын сәнәҗе сәһәләринин 60-а гәдәр ЕТК-сында 80 нәфәрә гәдәр китабхана ишчиси чалышмышдыр. Бунлардан 16,6 фаизинин хусуси али, 29,6 фаизинин хусуси орта ихтисас тәһсилли, јердә галан һиссәсинин гејри-ихтисас али вә орта тәһсилли олмушдур. 1959-чу ил гәдәр гејд олуна сәнәҗе сәһәләриндә чалышан китабханачы кадрлардан бир нәфәр дә али ихтисас тәһсиллине малик олмамыш, орта ихтисас тәһсилли китабханачылар исә бир фаиз тәшкил етмишдир.

Нефт-газчыхарма сәнәҗисинин вә она гоһум олан сәнәҗе сәһәләринин ЕТК ишчиләринин 1959—1985-чи илләрдә ихтисас тәһсиллинин дәҗишмәси динамикасыны чәдвәл 1-дән көрмәк олар.

Чәдвәл 1.

Сәнәҗе сәһәләри	1959				1985			
	Али ихтисас тәһсилли	Орта ихтисас тәһсилли	Гејри-ихтисас тәһсилли	Үмуми орта тәһсилли	Али ихтисас тәһсилли	Орта ихтисас тәһсилли	Гејри-ихт. али вә орта тәһсилли	Үмуми орта тәһсилли
1. Нефт-газчыхарма сәнәҗеси ЕТК-лары	--	1,0	4,0	95,0	11,0	34,3	20,0	37,4

* Чәдвәл 1986-чы илдә тәдғигатчы тәрфиндән һәмин ЕТК-ларын һесабаб сәнәдләри әсасында тәртиб олунамушдур. 1997-чи илдә һәмин мә’луматларын чоху дәҗишмәмиш галыр.

2. Нефт-машынгайрма сәнајеси ЕТК-лары	--	1,0	6,0	91,0	16,6	29,1	25,2	29,1
3. Нефт с'малы вә Нефт кимја сәнајеси ЕТК-лары	--	1,0	6,0	93,0	21,4	25,7	42,1	10,8
Чәми	--	1,0%	6,0%	93,0%	16,6%	26,6%	29,2%	24,6%

Гейд олуна сәнаје сәһәләринин ЕТК шөбәкәләриндә али-ихтисас тәһсилли китабханачы кадрларын тәркиби 1959—85-чи илләрдә даһа сүр'әтлә инкшаф етмишдир. О чүмләдән али вә орта ихтисас тәһсилли китабханачы кадрлар да сүр'әтлә артмыш, үмуми орта тәһсилли китабханачыларын сәјы һәмнин сүр'әтлә ашағы дүшүшдүр.

Белә бир мејлин күчләнмәсинә тә'сир едән әсас амилләрдән бири шүбһәсиз ки, республикада али тәһсилли китабханачы кадрларын һазырланмасы олмушдур. М.Ә.Рәсулзадә адына Бақы Дөвләт Университетинин китабханачылыгы факултәсинин 1962-чи илдән мүстәгил факултә кими (әсасы 1947—48-чи илдә гојулуб) фәалијәтә башламасы кадр һазырлығыны сүр'әтләндирмишдир.¹⁴ Бу да республикада китабханачы кадрлар олан төләбатын, о чүмләдән ЕТК-ларын жүскә ихтисаслы кадрлар олан төләбатынын гисмән едәнмәсинә шәраит јаратмышдыр.

Һазырда ЕТК-ларда чалышан китабханачы кадрларын јарыдан чох һиссәси орта нәслә мәнсубдур. Орта һесабла 50 фәизә гәдәр китабханачынын 25—30 ил вә ондан чох иш стажы, јердә галанларын исә 10—15 ил стажы вардыр. 90-чы илләрдә јени ишә гәбул олунамуш китабханачылар олмамышдыр.

ЕТК шөбәкәләринин ихтисаслы вә пешәкар китабханачы кадрларла тә'минаты вәзијәтини нәзәрдән кечирдикчә, онун республика үзрә үмуми орта кәстәрчијә үјүн кәлдији мүјјән олар.

Елми-техники китабхана шөбәкәләринин методик мәркәзиндә-Республика Елми-Техники Китабханасында чалышан 142 нәфәр ишчидән 41 нәфәринин хүсуси али ихтисас тәһсилли, 35 нәфәринин хүсуси орта ихтисас тәһсилли вардыр. 18 Үмумән, 60—65 фәиз ишчинин хүсуси ихтисас тәһсилли вардыр ки, бу да республиканын

үмуми орта кәстәрчисиндән хәјли жүскәдир. Китабхана ишчиләринин 35—40 фәизинин иш стажы 15 илдән, 20—25 фәизинин стажы 23—25 илдән чохдур.

Бүтүн бу фактлар вә рәгәмләр республиканын ЕТК шөбәкәләриндә кадр тә'минатынын үмуми вәзијәтини сәчијәләндирмәјә вә мүјјән нәтичәјә кәлмәјә имкан верир.

Республиканын елми-техники китабхана шөбәкәләринин мадди-техники вә кадр тә'минаты вәзијәтини тәдғиги вә ејрәнлимәси заманы илк нәзәрә чарпан чәһәт мөчүд проблемләрин бүтүн китабханалар үчүн характерик олмасыдыр. Бу проблемләрдән ән характерик оланы китабхана аваданлыгыларынын вә техникасынын чатышмазлыгы, китабхана фондларынын комплекләшдирилмәси үчүн вәсаитин олмамасы вә онун нәтичәсиндә фондларын сүр'әтлә касадлашмасы, китабхана ишиндә вә хидмәт системиндә вә дикәр сәһәләрдә јениликләрин һисс олунмамасыдыр.

Мүасир дөврә гәдәр республикада ЕТК-ларын тәшкилини, фәалијәтини истигамәтләндирән вә низамлајан ваһид, норматив дөвләт сәнәдләринин, гәјдаларын вә әсаснамәләрин олмамасы ЕТК-ларын ишинә, инкшафына олдугча мәнфи тә'сир кәстәрир. Мә'лумдур ки, һазырда Азәрбајчанда дөвләт мүлкијәтинин өзәлләшдирилмәси просеси кедир вә јахын кәләчәкдә республиканын ЕТК шөбәкәләринин мәнсуб олдугу әсас јахын сәнаје сәһәләринин ири идарә вә мүәссисәләри дә өзәлләшдирилмишдир. Лакин бу сәнаје идарә вә мүәссисәләринин өзәлләшдирилмәси заманы өлкәнин интеллектуал мүлкијәтинин мүһүм базасы олан мүәссисә вә тәшкилатларын ЕТК-ларынын тәлсјинин нечә олачағы мә'лум дејилдир. Һазырда ЕТК шөбәкәләринин техники тәрәғгидәки ролуну лазымынча гиймәтләндирә билмәјән милли сәһибкарлар ону баша дүшәнәдәк бу китабханаларын мәһв олмаг тәһлүкәси вардыр.

Она кәрә дә республиканын информасија системинин вә сәнајенин тәркиб һиссәсини тәшкил едән ЕТК шөбәкәләринин горунамасы вә инкшафы үчүн ашағыдакы төвснјәләрин мувафиг дөвләт органлары тәрәфиндән нәзәрә алынмасы мөгсәдәүјүндур:

— Мүвафиг дөвләт органларынын норматив гәјда вә ганунлары илә ЕТК-лары олан идарә вә мүәссисәләр, тәшкилатлар өзәлләшдириләркән ЕТК-лара хүсуси олараг (онун муһафизәси вә инкшафы) дөвләтин интеллектуал мүлкијәти статусу верилсин вә онлара дөвләт нәзәрәти сахланылсын;

—ЕТК-ларын фəалијəтини дајандыран вə ја онун ишинə лазыми кəмəклик кəстəрмəјən идарə вə мүəссисэлərə дəвлəтин мұвафиг нəзарəт органлары тэрəфиндən игтисади санксиялар тəтбиг едилсин;

—Азэрбајчан Республикасы Парламентинин “Информасија, информасијалашдырма вə информасијанын мұһафизэси һаггында” гануна ујғун олараг дəвлəт информасија системинин тэркиб һиссəsi кими ЕТК шəбəkələринин тəшкилини вə инкишафыны тə’мин едən мұвафиг норматив дəвлəт сənəдлəринин ишлənмəsi вə тəтбиги, аидијаты олан рəһбэр органлар тэрəфиндən һəјата кечирилмəлидир;

—Республика Дəвлəт вə Елм Техника Комитəsi нəздиндə ЕТК шəбəkələринин ишинə нəзарəт едən, онун проблемлəрини өјрөнөб елми əсаслы тəклиф вə тəвсијэлəri һазырлајан, онун һəјата кечирилмəсинин тə’мин едə билən сəлаһијəтли ишчи группунун (ичтимаи əсаслы да ола билэр) јарадылмасы мəгсэдəујғундур;

—Республика Елми-Техники Китаханасынын сон иллəрдə методик мэркəз кими зəифлəмиш фəалијəтинин јенидən чанландырылмасы вə тəкмиллəшдирилмəsi, онун мадди-техники тə’минатыны күчлəндирилмəsi вə башга объектив тэлəбатларынын өдəнилмəsi вачибдир.

Бу вə дикэр мəsələləрин мүсбət һəлли јахын кэлəчəkдə республика ЕТК шəбəkələринин мадди-техники вə кадр тə’минатыны јахшылашдырар, бүтөвлүкдə онларын инкишафына вə фəалијəтин чанландырылмасына мүсбət тə’сир кəстэрэр.

ƏДƏБИЈАТ

1. Бахшəлијев З. Азэрбајчан Сəнајə Комплексинин китабхана-информасија еһтијатлары: Мұасир вəзијəти вə перспективлəri /Китабханашјнаслыг вə библиографија: Елми-нəзəri вə тəчрүби журнал/ БДУ, — Бакы, 1998, №1. с. 57—64.
2. Бахшəлијев З. Билик мənбəјинə с’тинасызлыг // Коммунист, 1987. 15 сентјабр; Республикада китабхана ишини јенилəшчəkкми? // Һəјат, 1991, 21 декабр.
3. Бахшəлијев З. Китабхана, јохса китаб сахланан јер? // Халг гəзети 1993. 20 апрел.
4. Информасија, информасијалашдырма вə информасијанын мұһафизэси һаггында: Азэрбајчан Республикасы Милли Мəчлисинин гануну // Азэрб, Рес-сы ганунвERICИЛИК топлусу. 1998. №6. С. 1304—1305.
5. Карташов Н. С., Скворцов В. В. Общее библиотековедение: Учебник., М., 1997, с. 22—23.

6. Каратыгина Т. Ф. История Технических библиотек в СССР: Учебник, — М., 1981. с. 133.

7. Китабхана ишини јахшылашдырмалы // Азэрбајчан. 1996. 12 ијул.

8. Кязымова Н. Г. Вступая в последний год смилетки // Технические биб-ки, 1965, №2. С. 15—19.

9. Лихачев С. Д. Близорукость (интервью) Литературная газета, 1989, №38, 20 сентября.

10. Народное хозяйство Азерб. ССР к 70-летию Великого октября: Юбилейный статистический ежегодник. — Б., Азерб. Ш., 1987, с. 218.

11. Приказ Министерства Нефтяной Промышленности СССР. № 475, 1949, 3 декабря. с. 1—6.

12. Порядок формирования книжных фондов Научно-Технических библиотек. // Организация работы НТБ: Методические рекомендации / ЕПНТБ. — М., 1985, с. 142—150.

13. Столяров Ю. Н. библиотека: структурно-функциональный подход. — М: Книга.

14. Хələфов А. Азэрбајчанда али китабханачылыг тəһсил. — Бакы., 1998. С. 27—28.

15. Азэрбајчан Нефт Машыгајырма елми-тəдгигат вə лəјинə институту ЕТК-нын 1989-чу ил һесабаты.

16. Бакы Нефт-Мə’дən Машыгајырма Заводу ЕТК-нын 1990-чы ил һесабаты.

17. Нефткимјаавтомат Елми-Тəдгигат вə Лəјинə Институту ЕТК-нын 1989-чу ил һесабаты.

18. Республика Елми-Техники Китаханасынын 1997-чи ил һесабаты. С. 19.

19. Сəттархан адына Бакы Нефт Машыгајырма Заводу ЕТК-нын 1989-чу ил һесабаты.